

Examen VWO

2025

tijdvak 1
donderdag 15 mei
13.30 - 16.30 uur

geschiedenis

Dit examen bestaat uit 26 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 69 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag één van de kenmerkende aspecten wordt gevraagd, moet je de tekst daarvan opschrijven of dat deel ervan dat relevant is voor de beantwoording van de vraag (er zijn kenmerkende aspecten die uit meerdere onderdelen bestaan).

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd.

Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Door de tijd heen

De volgende gebeurtenissen, waarbij beelden en afbeeldingen werden vernield en verboden, staan in willekeurige volgorde:

- 1 Amerikaanse kolonisten smolten meteen na het uitroepen van de onafhankelijkheid een standbeeld van koning George III om tot kogels.
- 2 De Spaanse ontdekkingsreiziger Cortés liet na de verovering van Mexico Azteekse godenbeelden uit tempels verwijderen.
- 3 Een Byzantijnse keizer verbood in zijn Rijk de verering van afbeeldingen, om inwoners tevreden te houden die zich hadden bekeerd tot de opkomende islam.
- 4 Het bestuur in Frankrijk dat de privileges voor standen afschafte, beval alle beelden die 'sporen van feodalisme bevatten' te vernietigen.
- 5 Kort na het uitbreken van de Dertigjarige Oorlog vernielden calvinisten alle heiligenbeelden in de Sint-Vituskathedraal in Praag.
- 6 Taiping-rebellen verwijderden boeddhistische afbeeldingen van de porseleinen pagode van Nanking en braken de 80 meter hoge toren af.

- 2p 1 Zet deze gebeurtenissen in de juiste chronologische volgorde, van vroeger naar later. Noteer alleen de nummers.

Prehistorie en oudheid

In de vijfde eeuw voor Christus lieten leden van de Atheense elite niet langer grote en rijk versierde grafmonumenten bouwen maar eenvoudige bouwwerken, in de stijl van de graven van andere Atheense burgers. Volgens sommige historici is er een verband tussen deze verandering in grafbouw en het burgerschap in Athene.

- 2p 2 Geef aan welk verband dit is, waarbij je in je antwoord ingaat op de bestuursvorm van Athene.

Gebruik bron 1.

Na de dood van Perpetua verspreidt de vroegchristelijke gemeenschap haar dagboek.

- 2p 3 Geef aan welke boodschap de gemeenschap hiermee wil overbrengen aan christenen **en** welke boodschap aan de Romeinse autoriteiten.

bron 1

In 203 arresteren de Romeinse autoriteiten in Noord-Afrika de christen Perpetua. In de gevangenis schrijft Perpetua in haar dagboek:

Toen we aan het middagmaal zaten, werden we weggesleurd voor verhoor. (...) Toen was ik aan de beurt. En onmiddellijk verscheen daar mijn vader met mijn zoontje en zei: "Breng nu toch een offer, heb medelijden met je kind!" Procurator¹⁾ Hilarianus (...) zei: "Heb medelijden met de witte haren van je vader, heb medelijden met je kleine kind! Breng het offer voor het heil van de keizers!" En ik zei: "Dat doe ik niet!" "Ben jij een christen?" vroeg Hilarianus. En ik antwoordde: "Ja, ik ben een christen!" En terwijl mijn vader daar zo stond om mij omlaag te halen, gaf Hilarianus bevel hem weg te duwen, en hij kreeg ervan langs met de stok. Ik had verdriet om mijn vaders lot alsof ik er zelf van langs kreeg: zo verdrietig was ik om zijn ellendige oude dag. Toen sprak Hilarianus over ons allen het vonnis en veroordeelde ons tot de wilde dieren. In blijde stemming gingen we naar de gevangenis.

noot 1 Dit is een Romeinse gerechtsdienaar.

De middeleeuwen

De Arabische dynastie van de Omajjaden veroverde delen van Spanje. In de negende eeuw schreef de islamitische rechtsgeleerde Yahya ibn Yahya dat moslims in Spanje niet mochten deelnemen aan de viering van het christelijke kerstfeest.

Je concludeert dat de Arabieren het christendom in Spanje tolereerden, maar dat Ibn Yahya zich zorgen maakte over de gevolgen hiervan.

2p 4 Licht deze conclusie toe door:

- een politieke reden te noemen voor de tolerantie tegenover de christenen, en
- met behulp van een kenmerkend aspect te beredeneren welk gevolg van het tolereren van het christendom Ibn Yahya wilde voorkomen.

Let op: je moet na het opschrijven van een kenmerkend aspect een uitleg geven.

Gebruik bron 2.

Stel: je wilt deze bron gebruiken voor twee verschillende onderzoeksgebieden:

- 1 de oorzaak van de Frankische overwinning bij Syburg.
- 2 de kerstening van Europa.

4p 5 Geef aan, waarna je je antwoord telkens ondersteunt met een andere verwijzing naar de bron:

- waardoor je de informatie in de bron als minder betrouwbaar beschouwt voor het eerste onderzoeksgebied, en
- welke conclusie je met behulp van deze bron kunt trekken over de kerstening van Europa op dat moment.

In 1241 liet de gravin van Vlaanderen de bepaling vastleggen dat in het bestuur van de stad Brugge: "geen enkele handwerker [ambachtsman] mag worden verkozen, tenzij hij zich sinds één jaar en één dag van alle handwerk heeft onthouden".

Volgens een historicus droeg deze bepaling bij aan het oplopen van een conflict onder de poorters van Brugge.

2p 6 Leg de redenering van de historicus uit.

Gebruik bron 3.

De katholieke kerk streeft in de veertiende eeuw naar continuïteit maar krijgt ook te maken met verandering.

3p 7 Toon aan:

- dat de bisschoppen met hun besluit continuïteit van de machtspositie van de kerk nastreven, en
- met welke verandering in geloofsbeleving van stedelingen de bisschoppen rekening houden, waarna je je antwoord ondersteunt met een verwijzing naar de bron.

Gebruik bron 4.

Jan Allertsz. heeft een bedoeling met deze beschrijving.

2p 8

Geef deze bedoeling weer door:

- aan te tonen dat hij kritiek levert op het centralisatiebeleid van de Bourgondische hertogen, en
- te beredeneren welk doel Jan Allertsz. wil bereiken met het opnemen van deze kritiek in zijn boek.

De middeleeuwen

bron 2

De Frankische koning Karel de Grote (748-814) wil de Saksische volken onderwerpen. In de *Kronieken van het Frankische Rijk*, die aan het hof van Karel de Grote worden geschreven, staat bij het jaar 776:

Ze [de Saksen] begonnen te vechten en katapulten in te zetten om zo met geweld de vesting Syburg¹ te kunnen innemen. (...) Toen de Saksen hadden gezien dat het allemaal niet hielp, hebben ze ook nog takkenbossen aangevoerd om de gracht te vullen om definitief met geweld de vesting te veroveren. Maar Gods macht is – terecht – sterker geweest dan die van hen, en op een dag toen ze de strijd hadden voorbereid tegen de christenen die in de vesting zaten, verscheen helder en duidelijk Gods glorie boven de kerk die onderaan de vesting staat. En veel mensen zowel binnen als buiten de vesting zagen dat; en van hen zijn er nog vele getuigen onder ons. En die zeggen dat ze twee rode schilden zagen opvlammen en bewegen boven de kerk. En toen de heidenen die buiten stonden, dat teken hadden gezien, waren ze meteen in paniek en begonnen ze doodsbang te vluchten naar hun kamp; in de paniek vluchtte de grote massa Saksen en daarbij traptten ze elkaar dood.

noot 1 een Frankische vesting in het westen van Duitsland

bron 3

In 1312 schrijven bisschoppen tijdens een concilie¹ in de Franse stad Vienne:

Uit betrouwbare bron is vernomen dat sommige begijnen (...) er meningen op na houden die tegengesteld zijn aan het katholieke geloof als het aankomt op geloofsideeën en sacramenten van de kerk. Deze begijnen trekken vele eenvoudige lieden aan en verleiden hen tot allerlei fouten. Ze vormen een gevaar voor zielen onder de mantel van heiligheid. We hebben vaak kritische berichten over hun leer gekregen en beschouwen ze terecht met argwaan. Met instemming van het heilige concilie, verbieden we voor eeuwig hun manier van leven en verwijderen hen volkomen uit de kerk van God. (...) Verder hebben wij met dit verbod op geen enkele manier de intentie om welke gelovige vrouw, of ze nu de geloften hebben afgelegd of niet, te verbieden eerbaar te leven in hun hofjes, als zij een leven willen leiden van boetedoening en dienstbaarheid aan de Heer.

noot 1 Een concilie is een vergadering waarin beslissingen worden genomen over de geloofsleer en de organisatie van de kerk.

bron 4

De Rotterdamse stadssecretaris¹⁾ Jan Allertsz. houdt een boek bij met aanwijzingen voor zijn opvolgers. Hij schrijft over het bezoek van de Bourgondische hertog Karel de Stoute in 1468:

Toen hij in Holland was, hield Karel audiëntie in de Grote Zaal te Den Haag. (...) Daar gaf Karel zijn dienaren alle ambten waar ze hem om vroegen. Ook al hadden de betrokken steden het privilege die ambten zelf in te vullen, toch schonk Karel ze weg. Het kostte steden veel geld om dit aan te vechten, maar niet alle steden konden dat. (...) Ook werden, terwijl Karel in Den Haag was, alle baljuwschappen, schoutenambten, klerkenfuncties, dijkgraafschappen en alle andere ambten verpacht. Zijn rentmeesters organiseerden dit. De kandidaat die het meeste bood, was het eerst aan de beurt. Of hij geschikt of ongeschikt was, deed er niet toe.

noot 1 Een stadssecretaris legt de besluiten van het stadsbestuur schriftelijk vast en bewaart akten en archiefstukken. Hij geeft ook juridisch en beleidsmatig advies aan het stadsbestuur.

Vroegmoderne tijd

In het begin van de zeventiende eeuw kreeg de Republiek een leidende positie in de wereldhandel, die later werd overgenomen door Engeland.

- 3p 9 Verklaar beide ontwikkelingen door:
- een beslissing te noemen die in 1602 in de Republiek werd genomen om de positie in de wereldhandel te stimuleren, en
 - uit te leggen welk Engels economisch beleid in de zeventiende eeuw eraan bijdroeg dat de Republiek de leidende positie kwijtraakte.

In de zeventiende eeuw was het koninkrijk Xwéda (het huidige Benin in Afrika) een van de grootste centra van slavenhandel. De Xwéda bepaalden dat:

- 1 handelaren uit verschillende Europese landen een handelspost mochten openen.
 - 2 Europese handelsposten niet aan de kust mochten worden gebouwd.
- De Xwéda wilden met beide bepalingen voorkomen dat ze werden onderworpen door Europeanen.

- 2p 10 Geef voor beide bepalingen apart de redenering weer die de Xwéda daarbij volgden.

Gebruik bron 5.

Twee gegevens:

- 1 Historici gebruiken de brieven van Madame Palatine als bron voor onderzoek naar de standensamenleving in de achttiende eeuw.
- 2 Madame Palatine verstuurt haar brieven via een privécode omdat ambtenaren van de Franse koning alle brieven lezen die via het hof worden verzonden.

- 4p 11 Toon aan, waarbij je je antwoord telkens ondersteunt met een andere verwijzing naar de brief:
- bij gegeven 1 welke verandering in de visie op de standensamenleving Madame Palatine in haar brief naar voren laat komen, en
 - bij gegeven 2 dat Madame Palatine een privécode moet gebruiken om haar positie aan het hof veilig te stellen.

Gebruik bron 6.

Franklin stuurt deze prent in 1766 naar Britse politici.

3p 12 Geef hiervoor een verklaring door:

- zonder bron het Britse beleid in die tijd te noemen waardoor het verzet in Noord-Amerika toeneemt, en
- aan te geven welke politieke waarschuwing Franklin wil overbrengen aan het Britse bestuur, waarna je je antwoord ondersteunt met een verwijzing naar de prent.

Gebruik bron 7.

Een bewering:

Willem Frederik leert tijdens zijn opleiding over verlichte denkbeelden.

3p 13 Geef een argument voor deze bewering door aan te tonen:

- dat Willem Frederik waarschuwt voor een gevolg van het idee van de 'algemene wil' van Rousseau, waarna je je antwoord ondersteunt met een verwijzing naar de bron, en
- met behulp van een kenmerkend aspect, welke regeringsvorm uit de achttiende eeuw Willem Frederik in dit opstel ondersteunt.

Let op: je moet na het opschrijven van een kenmerkend aspect een uitleg geven.

bron 5

Madame Palatine is getrouwd met de broer van de Franse koning Lodewijk XIV. Zij schrijft brieven aan familie over het hofleven. In 1719 schrijft zij:

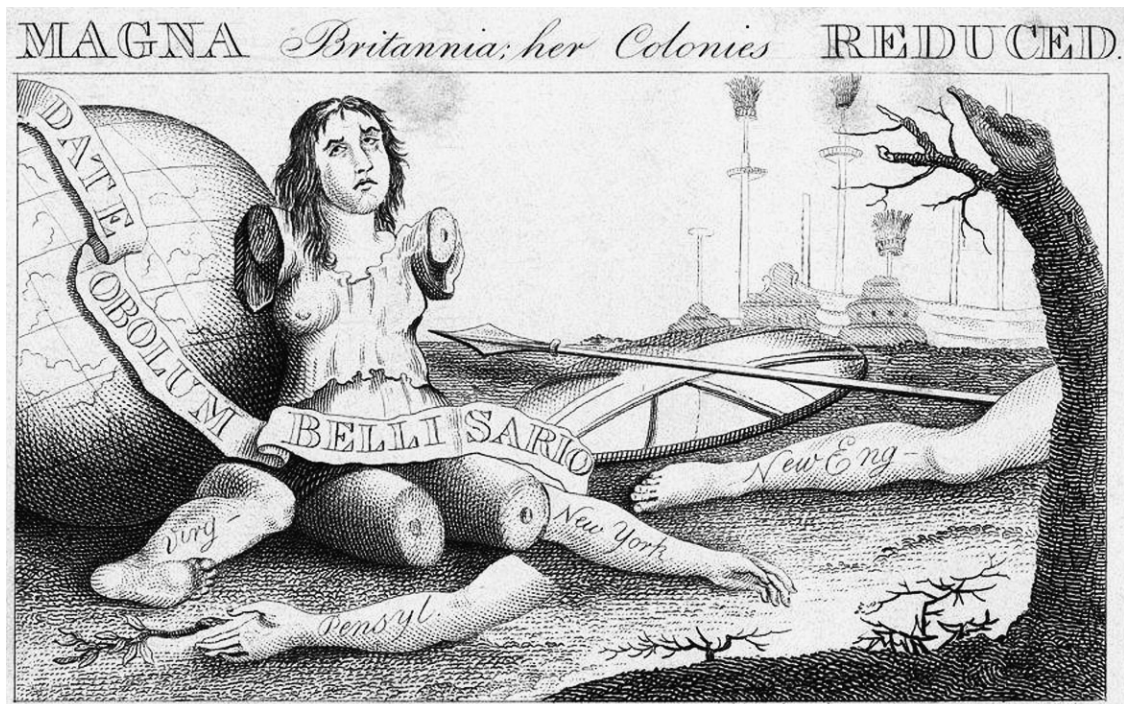
Madame Béjon¹⁾ zag een paar dagen geleden tijdens een bezoek aan de opera dat een vrouw in een dure jurk, behangen met een grote hoeveelheid juwelen, maar heel lelijk, het theater binnenkwam. Haar dochter zei: "Mama, tenzij ik me heel erg vergis, is die vrouw daar Maria, onze kokkin." "Houd je mond, mijn schat", zei de moeder, "en praat geen onzin". (...) De dame in de mooie jurk stond op en zei: "Ja, mevrouw, ik ben Maria, de kokkin; ik heb wat geld verdiend in de Rue de Quincampoix²⁾; ik vind het leuk om goed gekleed te zijn. Ik heb een paar mooie jurken gekocht en ik heb ervoor betaald. Kunt u dat over uzelf zeggen?"

noot 1 een dame van adel

noot 2 Straat in Parijs waar wordt gehandeld in aandelen.

bron 6

Benjamin Franklin is in Londen de vertegenwoordiger van de Amerikaanse kolonie Pennsylvania. Hij maakt in 1766 deze prent:

Toelichting:

De vrouw staat symbool voor Groot-Brittannië. Op de armen en benen staan afkortingen van namen van verschillende Britse koloniën in Noord-Amerika.

Op de achtergrond zijn schepen te zien met een bezem in de mast, wat betekent dat ze te koop zijn.

bron 7

In 1788 moet Willem Frederik van Oranje Nassau, de latere Nederlandse koning Willem I, een opstel schrijven van zijn docent. Hij schrijft in dit opstel met de titel 'Volksregering':

Hij [een vorst] moet zich alle vorstelijke deugden eigen maken, te weten: godsvrucht, rechtvaardigheid en billijkheid, dapperheid, geheimhouding, voorzichtigheid, goedheid en weldadigheid. Dat laatste zonder verkwisting, een zeer gevaarlijke ondeugd. De nadelen van een democratie of volksregering zijn dat daarbij de toestemming van een groot aantal mensen nodig is. Dat maakt het zeer moeilijk om a: geheimhouding te garanderen en b: tot verstandige besluiten te komen. Een volksregering biedt een al te grote vrijheid, die vaak in een harde slavernij verandert omdat er meestal iemand opstaat die zich meester maakt van de gedachten van het volk, en zich door zijn invloed over dat volk vervolgens tot tiran ontwikkelt.

Moderne tijd

Gebruik bron 8.

De Belgische regering roept kunstenaars op om schilderijen te maken die het Zuid-Nederlandse verleden tot onderwerp hebben.

3p 14 Licht deze oproep toe door:

- zonder bron de negentiende-eeuwse kunststroming te noemen die bij deze oproep past, en
- uit te leggen dat de boodschap die De Braekeleer met dit schilderij wil weergeven past bij de bedoeling van de Belgische overheid, waarbij je in je antwoord ingaat op een gebeurtenis uit 1830.

De volgende gebeurtenissen, die plaatsvonden in de Chinese stad Xi'an, staan in willekeurige volgorde:

- 1 De taoïstische 'Tempel van de Acht Onsterfelijken' in Xi'an werd tijdens de Culturele Revolutie ernstig beschadigd.
- 2 Het keizerlijk hof vluchtte tijdens de Bokseropstand naar Xi'an.
- 3 Muitende generaals gijzelden de leider van de Chinese nationalistische beweging bij Xi'an totdat hij beloofde samen te werken met de communistische troepen.
- 4 Studenten demonstreerden in Xi'an om steun te betuigen aan de studentendemonstraties op het Plein van de Hemelse Vrede.
- 5 Tijdens de opstand van de Nian braken er in Xi'an ernstige rellen uit onder voor- en tegenstanders van deze opstand.
- 6 Vlak voor de troonsafstand van Puyi werd in Xi'an het fort van de Qing-dynastie bestormd.

2p 15 Zet deze gebeurtenissen in de juiste chronologische volgorde, van vroeger naar later. Noteer alleen de nummers.

Gebruik bron 9.

Twee gegevens:

- 1 Drucker vindt het nodig de Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht (VVK) op te richten.
- 2 Socialisten uiten kritiek op Drucker omdat ze vindt dat kiesrecht eerst alleen aan vrouwen met een opleiding moet worden verleend.

3p 16 Licht beide gegevens toe door:

- aan te geven waarom Drucker de noodzaak voelt tot het oprichten van de VVK, waarna je je antwoord ondersteunt met een verwijzing naar de bron, en
- zonder bron vanuit het socialistische gedachtegoed te verklaren dat de socialisten kritiek hebben op het uitgangspunt van Drucker.

Gebruik bron 10.

Een bewering:

De Duitse regering zal deze foto in de jaren 1920 wel willen verspreiden in geallieerde landen, maar niet in Duitsland.

3p 17 Ondersteun deze bewering door:

- met een verwijzing naar de foto aan te geven welke boodschap de Duitse regering hiermee kan overbrengen aan geallieerde landen, en
- de reden te noemen waardoor de Duitse regering terughoudend is om deze foto te verspreiden binnen Duitsland.

De Amerikaanse journalist Hersey schreef over zijn jeugd in de Chinese havenstad Tianjin in de jaren 1920: "Ik groeide op in een rare stad. Voor drie of vier Chinese koperen munten kon ik in een riksja [fietstaxi] van mijn huis naar Engeland rijden, naar Italië, Duitsland of Japan."

2p 18 Licht dit toe door:

- de beschreven situatie in Tianjin te verklaren vanuit afspraken die werden gemaakt na de opiumoorlogen in de negentiende eeuw, en
- de protestbeweging te noemen die in 1919 werd opgericht uit verzet tegen situaties zoals deze.

Gebruik bron 11.

Historici trekken twee conclusies:

- 1 Lloyd George geeft een eenzijdig beeld weer van de populariteit van Hitler in 1936.
- 2 Lloyd George is in 1936 vooral onder de indruk van Hitler vanwege diens aanpak van de werkloosheid in Duitsland.

5p 19 Onderbouw beide conclusies door:

- uit te leggen waardoor het beeld dat Lloyd George weergeeft van de populariteit van Hitler in 1936 eenzijdig te noemen is, en
- aan te geven welke kritiek op de Britse appeasementpolitiek Lloyd George wil wegnemen, waarna je je antwoord ondersteunt met een verwijzing naar de bron, en
- met behulp van een kenmerkend aspect een argument te geven voor de tweede conclusie van de historici.

Let op: je moet na het opschrijven van het kenmerkende aspect een uitleg geven.

Een gegeven:

In april 1945 sloeg de Duitse bevolking wél massaal op de vlucht voor de troepen van de Sovjet-Unie, en niet voor de troepen van de Westerse geallieerden. In Oost-Duitsland werd tussen 1945 en 1989 weinig gepubliceerd over deze vlucht.

3p 20 Licht dit gegeven toe door:

- met behulp van een kenmerk van de nationaalsocialistische ideologie een verklaring te geven voor de vlucht van de Duitse bevolking voor de Sovjet-troepen in 1945, en
- te beredeneren waardoor er in Oost-Duitsland tussen 1945 en 1989 weinig werd gepubliceerd over deze vlucht.

Een geschiedenis:

In 1662 stichtte de Chinese generaal Zheng Chenggong een koninkrijk in Taiwan en streed van daaruit tegen de Qing-keizer in China.

Chiang Kaishek liet zich na 1949 in propagandaboodschappen vaak vergelijken met Zheng Chenggong.

2p 21 Geef aan:

- welke politieke boodschap Chiang Kaishek wilde overbrengen met de vergelijking met Zheng Chenggong, en
- welke beslissing van de Verenigde Naties in 1949 Chiang Kaishek sterkte in de gedachte dat hij 'de nieuwe Zheng Chenggong' was.

Gebruik bron 12.

Twee onderzoeksonderwerpen over de Volksrepubliek China in de jaren 1950:

- 1 Het succes van de Grote Sprong Voorwaarts.
- 2 De legitimatie van de machtspositie van de Chinese Communistische Partij (CCP).

2p 22 Leg uit met een verwijzing naar de bron voor welk onderzoeksonderwerp de informatie uit de bron het meest betrouwbaar is.

Vanaf de jaren 1960 besloot de CCP de *Peking Review* (zie bron 12) in grotere oplages in verschillende wereldtalen uit te brengen.

2p 23 Leg uit dat dit besluit van de CCP een gevolg was van de veranderde internationale positie van de Volksrepubliek China.

Op 1 augustus 1961 sprak Chroesjtsjov, de leider van de Sovjet-Unie, met Ulbricht over het plan om de Berlijnse Muur te bouwen. Chroesjtsjov stelde voor: "We moeten een gezamenlijk persbericht publiceren waarin de DDR wordt gevraagd de grens te sluiten in het belang van de socialistische landen."

3p 24 Licht dit gesprek toe door:

- uit te leggen welk probleem, dat kon ontstaan door het bouwen van de Berlijnse Muur, Chroesjtsjov wilde voorkomen met zijn voorstel, en
- aan te geven welk intern probleem van de DDR de bouw van de Muur daadwerkelijk moest oplossen.

In 1979 ondertekende de Oost-Duitse scholier Peer G. de verklaring:
"Ik verplicht mij om op vrijwillige basis met het MfS
[*Staatssicherheitsdienst*] samen te werken. Ik ben bereid om het MfS van
alle zaken die zich tegen de veiligheid van de staat richten in schriftelijke
en mondelinge vorm op de hoogte te brengen".

Bij het openbaar maken van de archieven van de *Staatssicherheitsdienst*
in 1990:

- 1 werd op de verklaring genoteerd dat Peer in 1979 in ruil voor deze
verklaring geen celstraf kreeg wegens vandalisme.
- 2 werden de persoonsgegevens van Peer, zoals achternaam en
geboortedatum, onleesbaar gemaakt.

3p **25** Verklaar beide gegevens door:

- met het eerste gegeven uit te leggen welke boodschap de Duitse
regering in 1990 wilde geven over de werkwijze van de
Staatssicherheitsdienst, en
- aan te geven welke onrust in de samenleving de Duitse regering wilde
voorkomen door het onleesbaar maken van persoonsgegevens.

Gebruik bron 13.

Stel: je doet onderzoek naar de voortschrijdende emancipatie van
vrouwen in Nederland eind jaren 1950. Je besluit dat je met dit verhaal
die emancipatie **niet** kunt illustreren vanwege het beeld dat het verhaal
weergeeft van vrouwen.

2p **26** Geef een argument voor je besluit, waarna je je antwoord ondersteunt met
een verwijzing naar het verhaal.

bron 8

De Belgische schilder Ferdinand De Braekeleer maakt in 1837 het schilderij *De Spaanse Furie in Antwerpen*:

Toelichting:

Het schilderij verbeeldt de plundering van de stad Antwerpen in 1576. Links de Spaanse troepen, rechts de Antwerpse burgers onder leiding van Gozewijn van Varick.

bron 9

In 1890 wil Wilhelmina Drucker toespraken houden in Friesland om de invoering van het vrouwenkiesrecht te bevorderen. De voorzitter van de *Bond voor Algemeen Kies- en Stemrecht* schrijft aan haar:

Mejuffrouw!

Omdat wij heden te Leeuwarden vergadering hielden van het hoofdbestuur van de Nederlandse Bond voor Algemeen Kies- en Stemrecht (...) achtte ik het verstandig met deze heren eens over uw voorgenomen reis door Friesland te spreken, omdat ik uw komst op dit ogenblik, of liever in dit seizoen, althans wat het platteland betreft, als geheel nutteloos beschouw. Dit bleek ook het gevoel van de heren te zijn. Alleen te Leeuwarden zou u op een enigszins talrijk publiek kunnen rekenen. Wij zijn dus overeengekomen dat men te Leeuwarden overleg zou plegen (...), om vervolgens, bij enig uitzicht op voldoende belangstelling, u te berichten omtrent de dag van uw optreden aldaar, waarschijnlijk aanstaande zaterdagavond. (...) Gij stedelingen kunt u geen denkbeeld vormen van de bekrompenheid van de plattelandsvrouwen. Hier in Gorredijk hebben wij het nooit zover kunnen brengen dat meer dan 10 à 12 vrouwen een openbare bespreking van een maatschappelijk vraagstuk bezoeken. En die vrouwen worden als het ware met de vinger nagewezen en bekeken als zeldzame beesten in de dierentuin. Nu is het daarom juist nodig om te proberen enige belangstelling te wekken onder de vrouwen hier. En dat zou natuurlijk het best dóór de vrouw kunnen geschieden.

bron 10

Een foto, omstreeks 1920 gemaakt in de omgeving van Berlijn:

Toelichting:

De tank is door het Duitse leger gebruikt tijdens de Eerste Wereldoorlog.

bron 11

De voormalige Britse minister-president David Lloyd George bezoekt in 1936 Duitsland en schrijft daarover in de Britse krant *The Daily News*:

Hitler is een geboren leider. Een charismatische, dynamische persoon die maar een doel nastreeft, een sterke wilskracht heeft en een dapper hart. Hij is niet alleen op papier maar ook in werkelijkheid de Nationale Leider. (...) Het is waar dat elke openlijke kritiek op de regering in welke vorm dan ook is verboden. Dat betekent niet dat er geen kritiek is. Ik heb de toespraken van bekende nazi's openlijk veroordeeld horen worden. Maar ik heb geen enkele kritiek op of afkeuring van Hitler gehoord. Hij is net zo immuun voor kritiek als een koning in een monarchie. Hij is meer. Hij is de George Washington van Duitsland – de man die zijn land onafhankelijk heeft gemaakt van al haar onderdrukkers. (...) Wat Hitler in Neurenberg¹⁾ zei was waar. De Duitsers zullen elke indringer van hun eigen land tot de dood weerstaan maar ze hebben niet langer de wens om enig ander land binnen te vallen. De leiders van het moderne Duitsland weten maar al te goed dat Europa te groot is om door welke natie dan ook overlopen of vertrapt te worden, hoe krachtig haar bewapening ook mag zijn. Die les hebben ze in de oorlog geleerd.

noot 1 In september 1936 vindt de jaarlijkse Rijkspartijdag van de NSDAP plaats in Neurenberg. Hitler spreekt tijdens de partijdag een aantal malen de menigte toe.

bron 12

Op 17 november 1959 staat in de *Peking Review*, een weekblad van de Chinese Communistische Partij:

Er wordt geschat dat de opbrengst van voedselgewassen ongeveer 275 miljoen ton zal zijn, dus ongeveer 10 procent hoger dan in 1958; de katoenproductie zal waarschijnlijk meer dan 10 procent hoger zijn dan vorig jaar. Deze uitstekende resultaten zijn bereikt ondanks zeer ongunstige weersomstandigheden. Droogte, onbarmhartig zware regens en wateroverlast, stormen en insectenplagen; de ernstigste natuurrampen sinds de bevrijding hebben grote delen van het platteland geteisterd. (...) Rampen op deze schaal zouden in het oude China duizenden vierkante kilometers landbouwgrond tot woestenij hebben gemaakt (...). Dankzij de volledige inzet van het volk, geleid door de Communistische Partij, en de collectieve kracht en het gecoördineerde werk van de volkscommunes, was China in staat om al deze natuurrampen het hoofd te bieden en de sprong voorwaarts in de landbouw door te zetten.

bron 13

In het veelgelezen damestijdschrift *Margriet* staat in februari 1957 het fictieve verhaal 'Caro en haar Katoentje'. Hierin koopt Caro een afgeprijsde coupon (lap) gebloemde stof, wat er uiteindelijk toe leidt dat ze de man van haar dromen tegenkomt:

Het is eigenlijk heel gek, dat Caro's leven radicaal werd veranderd op het moment dat haar oog viel op dat gebloemde couponnetje. Caro, die nog nooit zelf iets had gemaakt, die meer een draagster is van model-japonnen uit de Haute Couture¹⁾ (...). Omdat ze een flatje had gekocht, en ingericht, maakte ze een tijdelijke financiële crisis door en was op de kleintjes gaan letten. (...) "Reuzekoopje", constateerde Caro met voldoening, "van 17,78 voor 2,50." Caro kan geweldig goed rekenen, dat merkt u wel, want u of ik zouden nooit uit ons hoofd kunnen uitrekenen hoeveel $3,95 \times 4,50$ ²⁾ is. Maar Caro is een slim meisje en heeft niet voor niets een reuze-baan op een accountantskantoor.

noot 1 exclusieve op maat gemaakte kleding

noot 2 Caro ziet dat de lap stof 4,5 meter lang is en oorspronkelijk 3,95 gulden per meter kost, wat een prijs zou opleveren van 17,78 gulden. Caro kan de stof nu kopen voor 2,50 gulden.

Kenmerkende aspecten

Tijdvak 1

- de levenswijze van jagers-verzamelaars.
- het ontstaan van landbouw en landbouwsamenlevingen.
- het ontstaan van de eerste stedelijke gemeenschappen.

Tijdvak 2

- de ontwikkeling van wetenschappelijk denken en het denken over burgerschap en politiek in de Griekse stadstaat.
- de klassieke vormtaal van de Grieks-Romeinse cultuur.
- de groei van het Romeinse imperium waardoor de Grieks-Romeinse cultuur zich in Europa verspreidde.
- de confrontatie tussen de Grieks-Romeinse cultuur en de Germaanse cultuur van Noordwest-Europa.
- de ontwikkeling van het jodendom en het christendom als de eerste monotheïstische godsdiensten.

Tijdvak 3

- de verspreiding van het christendom in geheel Europa.
- het ontstaan en de verspreiding van de islam.
- de vrijwel volledige vervanging in West-Europa van de agrarisch-urbane cultuur door een zelfvoorzienende agrarische cultuur, georganiseerd via hofstelsel en horigheid.
- het ontstaan van feodale verhoudingen in het bestuur.

Tijdvak 4

- de opkomst van handel en ambacht die de basis legde voor het herleven van een agrarisch-urbane samenleving.
- de opkomst van de stedelijke burgerij en de toenemende zelfstandigheid van steden.
- het conflict in de christelijke wereld over de vraag of de wereldlijke dan wel de geestelijke macht het primaat behoorde te hebben.
- de expansie van de christelijke wereld naar buiten toe, onder andere in de vorm van de kruistochten.
- het begin van staatsvorming en centralisatie.

Tijdvak 5

- het begin van de Europese overzeese expansie.
- het veranderende mens- en wereldbeeld van de renaissance en het begin van een nieuwe wetenschappelijke belangstelling.
- de hernieuwde oriëntatie op het erfgoed van de klassieke Oudheid.
- de protestantse reformatie die splitsing van de christelijke kerk in West-Europa tot gevolg had.
- het conflict in de Nederlanden dat resulteerde in de stichting van een Nederlandse staat.

Tijdvak 6

- het streven van vorsten naar absolute macht.
- de bijzondere plaats in staatkundig opzicht en de bloei in economisch en cultureel opzicht van de Nederlandse Republiek.
- wereldwijde handelscontacten, handelskapitalisme en het begin van een wereldeconomie.
- de wetenschappelijke revolutie.

Tijdvak 7

- rationeel optimisme en 'verlicht denken' dat werd toegepast op alle terreinen van de samenleving: godsdienst, politiek, economie en sociale verhoudingen.
- voortbestaan van het ancien régime met pogingen om het vorstelijk bestuur op eigentijdse verlichte wijze vorm te geven (verlicht absolutisme).
- uitbouw van de Europese overheersing, met name in de vorm van plantagekoloniën en de daarmee verbonden transatlantische slavenhandel, en de opkomst van het abolitionisme.
- de democratische revoluties in westerse landen met als gevolg discussies over grondwetten, grondrechten en staatsburgerschap.

Tijdvak 8

- de industriële revolutie die in de westerse wereld de basis legde voor een industriële samenleving.
- discussies over de 'sociale kwestie'.
- de moderne vorm van imperialisme die verband hield met de industrialisatie.
- de opkomst van emancipatiebewegingen.
- voortschrijdende democratisering, met deelname van steeds meer mannen en vrouwen aan het politieke proces.
- de opkomst van politiek-maatschappelijke stromingen: liberalisme, nationalisme, socialisme, confessionalisme en feminisme.

Tijdvak 9

- de rol van moderne propaganda- en communicatiemiddelen en vormen van massaorganisatie.
- het in praktijk brengen van de totalitaire ideologieën communisme en fascisme/nationaalsocialisme.
- de crisis van het wereldkapitalisme.
- het voeren van twee wereldoorlogen.
- racisme en discriminatie die leidden tot genocide, in het bijzonder op de joden.
- de Duitse bezetting van Nederland.
- verwoestingen op niet eerder vertoonde schaal door massavernietigingswapens en de betrokkenheid van de burgerbevolking bij oorlogvoering.
- vormen van verzet tegen het West-Europese imperialisme.

Tijdvak 10

- de verdeling van de wereld in twee ideologische blokken in de greep van een wapenwedloop en de daaruit voortvloeiende dreiging van een atoomoorlog.
- de dekolonisatie die een eind maakte aan de westerse hegemonie in de wereld.
- de eenwording van Europa.
- de toenemende westerse welvaart die vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw aanleiding gaf tot ingrijpende sociaal-culturele veranderingsprocessen.
- de ontwikkeling van pluriforme en multiculturele samenlevingen.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift.